

LBRIS

We know
books

Fernando Savater

Cine-ar fi crezut?

O autobiografie argumentată

Traducere din limba spaniolă,
prefață și note de Mariana Sipoș

E I K O N

București, 2023

Prefață: Autobiografia unui filosof - o invitație
la libertate și la fericire (Mariana Sipoș) 9

Prolog: La urma urmei 15

PARTEA ÎNTÂI

Căluți din lemn

1. Fișă personală (aproape un cazier)	31
2. Despre părinții mei	40
3. Ceea ce îți datorez	54
4. Bunicul meu Antonio	63
5. Jocuri reunite	71
6. Benzile desenate	84
7. Monștrii din frizerie	91
8. Originea minciunii	85
9. La plajă	99
10. Călătoria în Africa	104
11. Zânele bune	110
12. Un pas înainte	116
13. Gorila	120

PARTEA A DOUA

Insinuările hazardului

14. Mutare și tulburare	127
15. Invenția intimității	133
16. Televiziunea ca inocență	138

17. Școala nouă	142
18. Marele teatru și lumea mică	149
19. Adio lui Dumnezeu	159
20. În vizită la Academie	167
21. Maeștri inițiativi	177
22. În așteptarea revoluției	185
23. Prizonier!	198
24. Ebrietate	218
25. Primul meu editor	230
26. Profesor netitular	234
27. Rue de l'Odéon	250
28. Vara lui Sauron	261
29. Catastrofa lumii	265

PARTEA A TREIA

Umbra învinsă

30. Labirintul din Chartres	273
31. Cei mai buni ani ai vieții noastre	285
32. Când l-am ucis pe Liberty Valance	305
33. Zorroaga	314
34. Locurile sfinte	338
35. Miracolul lui Harry Potter	343
36. Atenție!	348
37. Cei mari, de aproape	351
38. Basta ya!	369
39. Amintiri cu Chillida	404
40. Pariez că nu știi, Pelo Cohete...?	407

Epilog: Înainte de orice altceva 411

Rămas-bun 419

Ilustrații 421

La urma urmei

*Când mă opresc să mă gândesc la viața mea
 și să văd pe unde m-au purtat pașii,
 cred, amintindu-mi pe unde am rătăcit,
 că la un rău mai mare aș fi putut ajunge.*

GARCILASO

La început... la început a fost întotdeauna intenția mea fermă de a nu munci. Nu mă pot abține să nu râd ori de câte ori admiratorii mei neinformați – scuzați pleonasmul – îmi laudă capacitatea de muncă și comentează: „Nu știi cum de găsești timp să muncești atât de mult!”. Cum să îi lămuiesc că niciodată – bine, *aproape* niciodată, de foarte puține ori, cu o resemnare greu de uitat – am acceptat să muncesc și totdeauna am considerat pedeapsa lui Adam – „Cu sudoarea frunții tale îți vei frământa pâinea”, ce înșelătorie! – un eșec indecent? Cum să subliniez că sunt într-adevăr un bun administrator al timpului meu, conștiincios și deloc capricios, doar în numele artei dificile de a evita munca și nu din pasiunea de a munci?

Ca de atâtea ori, este vorba de o neînțelegere esențial terminologică, deși cu implicații conceptuale și chiar morale. Doctrina curentă – răspândită cu rea-intenție de către propagandiștii teoriei că munca este inevitabilă – stabilește că orice „activitate” productivă

înseamnă muncă, mai ales dacă prin intermediul ei se obține o remunerație și sursa de venit esențială pentru a acoperi necesitățile vieții. Punctul meu de vedere (și îndrăznesc să cred că al oricărei persoane cu o vocație autentică pentru libertate și cu prea puțină înclinare pentru servitute, pe urmele aceluia spirit răzvrătit care i-a aruncat în față chiar Harnicului Creator acel *non-serviam*) constă în a distinge între activitatea prin care „se face ceva” și exercitarea propriu-zisă a unei munci. Diferența nu constă în a primi sau a nu primi bani pentru ceea ce faci, ci în a face un lucru pentru a primi bani și chiar primind bani, dar pe care l-ai face și fără remunerare, uneori chiar plătind tu pentru privilegiul de a-l realiza. Munca este o obligație, fiică a necesității, în timp ce activitatea este exercitarea bucuroasă a unei dorințe. Bineînțeles, nu sunt indolent, nici apatic... dar nici un om harnic nu sunt.

Problema fundamentală a persoanelor cu atâtea ocupații și proiecte încât nu mai avem timp pentru a munci este cum să ne câștigăm existența. În afara cazului unei fabuloase moșteniri sau al vreunui câștig la loterie (jefuirea unei bănci sau escrocarea unor văduve presupun, desigur, o muncă la fel ca celelalte), singurul mijloc este să reușești să *înscenezi* munca fără să o efectuezi efectiv sau să reușești să fii plătit pentru a o face – ca și cum ai depune un mare efort – ceea ce oricum am realiza cu plăcere chiar dacă nu am fi plătiți. Este nevoie de o mare înzestrare dramatică, de exemplu, de talentul de a refuza invitația la un cocteil sau la o premieră (care ne seduc la fel de puțin ca farmecul ghilotinei pentru Maria Antoaneta), spunând în șoaptă, pe un ton deznădăjduit: „Nu pot să vin, am foarte mult de lucru”. Mai ales, trebuie să știi să-l străpungi cu o privire superioară, dar în suferință, pe imprudentul care ne propune conferința pe care am fi încântați să o susținem sau articolul pe care ardem de nerăbdare să-l scriem, dar omite tema onorariilor pretextând: „Pe tine nu te costă nimic”. Sigur că nu mă costă nimic! Dar dacă cedez acum, făcând gratis ceea ce îmi place, voi ajunge să primesc bani făcând ceea ce nu îmi place. Și nu este

bine, sincer. Astfel că trebuie să înveți să te prefaci că muncești în timp ce te delectezi, pentru a putea continua să te bucuri în mod activ fără să muncești și fără să suferi de lipsuri materiale, care – orice ar spune asceții – nu fac bine nimănui.

Cine este activ, dar un răzvrătit în privința muncii, trebuie să aibă abilitatea de a alege dintre jocurile lui preferate pe acela sau acelea care promet rentabilitate. În acest domeniu, unii dintre noi suntem, din păcate, destul de neputincioși: fericiți cei înzestrați pentru trândăveala creatoare, precum Pavarotti sau Picasso! După ce am eliminat lectura, siesta și pasiunea pentru cursele de cai, m-am convins repede că îmi rămâneau doar două resurse, plăcute, dar cu o remunerare nesigură: vorbirea și scrisul. Inevitabil, a trebuit să recurg la ele pentru a reuși o prosperitate acceptabilă, iar obținerea ei a fost singurul triumf notabil al vieții mele, a cărui recunoaștere definitivă este, probabil, răbdarea binevoitoare cu care cititorul, eventual, se va apleca asupra acestor pagini. Nu voi povesti în continuare alte reușite ale mele, nici măcar realizările cele mai cunoscute: doar voi rememora, fără prejudecăți, o mână de întâmplări sau de evocări și mai presus de toate, singurul meu succes, marele meu triumf: spre deosebire de tine, care mă citești, am reușit să mă descurc destul de bine fără să muncesc (sau aproape). Nu-mi purta pică și, mai presus de toate, nu încerca să mă imiți dacă nu ești sigur de puterea ta sau dacă nu ai suficientă încredere în tine....

Mie, tocmai, exemplul *opus* a ceea ce nu ar trebui să fac în viață mi-a fost oferit de unul dintre oamenii pe care i-am iubit cel mai mult, tatăl meu. Am constatat că se poate învăța și de la cei pe care îi iubim, chiar și respingând exemplul lor în loc să-l urmez... și exact așa putem să ne demonstrăm iubirea. Pentru că iubim noblețea a ceea ce nu au putut să fie, la fel de mult cum apreciem frumoasa demnitate a ceea ce au fost. Tatăl meu era notar și pentru a-și întreține familia trăia înconjurat de înscrisuri și documente legale pe care le detesta, sacrificându-și vocația literară, chiar poetică. Mai târziu voi vorbi despre el. Acum este suficient să spun că ani

la rând l-am văzut asaltat de migrene și prizonier al taxelor – deși vesel și încrezător –, aruncând furios zilnic în coșul de gunoi hârțile insuportabile pe care apoi le căuta noaptea golind coșul pe masa din sufragerie, pentru că avea nevoie de ele în ziua următoare... și el acceptase responsabilitatea de a se gândi întotdeauna la ziua următoare. Când eram mici, fraților mei și mie ne plăcea să ne jucăm în biroul tatei, prelungirea *instituțională* a căminului, un teritoriu familiar, dar în același timp un spațiu public, străin, care ne intimida. Așteptam ca ultimii clienți să plece și când mai rămânea doar vreun angajat – cu toții foarte amabili și prietenoși, ca fiind „de-ai casei” – ne jucam de-a v-ați ascunselea sub birourile miro-sind a lemn pătat de cerneală (mobilele din metal au apărut mult mai târziu) și printre volume enorme legate în registrele galbene oficiale, pe care acum mi le amintesc ca pe niște cărți medievale de rugăciuni sau de magie. Acest imperiu fermecat al adulților, încântător pentru că era de neînțeles pentru noi, și, de asemenea, pentru că era domeniul de necontestat al tatălui meu, mi se părea deosebit de interesant ca arenă de joc, dar niciodată atrăgător ca destinație viitoare. Iar tatăl meu nu a făcut niciodată nimic care să mă tenteze să-l cuceresc: „într-o bună zi, tot ce vezi aici va fi al tău...”. Nu, el doar se resemna în fața actelor după ce se supăra pe ele, ne sfătuia, pe cei mai neastâmpărați dintre noi, să nu aruncăm nimic de pe birouri și lua un analgezic pentru blestemata și eterna lui durere de cap.

Când am mai crescut, am pus cuvinte la acel *basso ostinato* al refuzului meu de a munci. Fără prea mute vorbe, tatăl meu îmi dăduse de înțeles că a face ceva ce nu-ți place (adică a munci atunci când ceea ce îți place sunt activitățile care nu sunt considerate oficial „muncă”) este ceva ce poate fi obligatoriu în anumite circumstanțe, dar, desigur, puțin de dorit: de evitat cât mai curând posibil. Și mi-am promis imediat că poate voi munci uneori, din motive economice, dar că niciodată, niciodată nu voi fi definitiv și fără echivoc „un angajat”. Altuia să te dai doar cu împrumut, iar

de dăruit, să nu te dăruie decât ție, spunea în acest sens Montaigne. Și mulți ani mai târziu am citit acest paragraf într-o scrisoare a lui Flaubert către Louise Collet, care mi-a mers la suflet: „Încă nu înțeleg cum poate cineva să trăiască fiind notar, cum poate fi cineva funcționar într-un birou, cum se poate trezi cineva înainte de ora zece și să se culce înainte de miezul nopții și mă întreb serios cum de există ființe pe pământ care se ocupă cu altceva decât scriind fraze și căutând adjective.”. Cu excepția faptului de a mă trezi la ora zece, pentru că m-am trezit devreme întotdeauna, restul corespunde perfect modului meu de a gândi, de a simți și de a trăi. Este curios, dar nu-mi amintesc să mă fi îndoit vreodată de vocația mea literară, înțeleasă nu ca o chemare de a exprima ceva sublim sau inedit, ci ca o abilitate de a reuși să trăiești citind și scriind, dar fără a munci. Chiar și în cele mai puțin promițătoare momente din tinerețe, încă fără vreo recunoaștere publică, pentru că nu făcusem nimic demn de a fi recunoscut, sub o dictatură habotnică, inamică a cuvântului liber, expulzat din universitate, am știut întotdeauna că doar cu o mașină de scris și cu o coală de hârtie mi-aș putea câștiga, mai bine sau mai rău, traiul. Nu eram sigur de calitatea a ceea ce aș putea produce – și nici acum nu sunt – dar nu m-am îndoit niciodată că aș putea *seduce*... fără să fiu obligat să aplic ștampile și să semnez acte sau ceva similar. Și, dacă nu chiar ceva mai mult decât atât, acest scop cel puțin l-am atins (vă rog, să nu se aștepte nimeni de la mine la lucruri „mărețe”, sunt alergic la înălțimi encomiastice). Copilul, adolescentul a făcut mereu ceea ce și-a dorit. Ca triumf, este suficient pentru mine. Acum, înaintat în vârstă, mă uit în oglindă și descopăr în trăsăturile mele aspecte asemănătoare cu cele ale tatălui meu, care a fost pentru mine mereu foarte în vârstă. Mă emoționează și mă tulbură mai mult decât aș putea exprima în cuvinte. Datorită, în mare măsură, faptului că el nu a fost ca mine, că a renunțat să scrie și s-a dedicat muncii, că a fost un om responsabil și nu doar un răsfățat insolent ca mine, am avut un punct de plecare suficient de confortabil pentru a ocoli blestemul

muncii și pentru ca acum, scăpat nepedepsit, să mă împăunez în fața dumneavoastră. Dar, în orice caz, sunt mândru că am scăpat de blestemul migrenelor și, în tăcere, îi ofer această revanșă, ca un buchet de flori imposibile. Modesta mea revoltă hedonistă este victoria cauzei sale.

A nu munci înseamnă a cultiva fidelitatea față de ceea ce îți face plăcere... și să și reușești să faci plăcerea rentabilă. Trebuie să o atenuăm uneori puțin, desigur, dar acel mic sacrificiu pragmatic este compensat de satisfacția produsă când îți amintești că obținem salvarea economică plătită, de obicei, în momentul în care suntem sechestrați de vreun șef de echipă, dar fără să reușească cineva să ne răpească, de fapt, plăcerea... În cazul meu, a citi este plăcerea esențială. O, ce bine ar fi dacă cititul ar fi convenabil retribuit! Dacă vreun stat într-adevăr filantrop, ar plăti la pagină citită și în mod automat contul bancar s-ar îngroșa după fiecare carte polițistă citită sau după fiecare tratat de metafizică terminat! Eu aș fi azi mult mai bogat și cred că aș fi trăit din copilărie până acum mai mulțumit: probabil nu m-aș mai fi ostenit niciodată să fac altceva. Dar cum doar pentru a citi nu se plătește, a trebuit să mă resemnez să scriu: o activitate nu tocmai neplăcută, dar desigur, incomparabilă cu suprema libertate captivantă a lecturii. M-am supus întotdeauna scrisului pragmatic într-un mod deloc capricios: sunt foarte disciplinat când este vorba să evit să fac ceea ce nu am chef și nu scriu niciodată o sută de pagini dacă mi s-au cerut două și nici nu compun sonete în stilul lui Mallarmé, în loc de articole ușor de înțeles. Mă lipsesc ușor de plăcerea costisitoare de a afișa simptome constante de genialitate. Și, așa cum obișnuiesc să-și amintească unii altora ziaristii, când prin redacție se acumulează nemulțumirea în fața vreunui inconvenient al profesiei lor, „mai rău ar fi să fii nevoit să lucrezi cinstit!”.

Cea mai mare parte din ceea ce am scris, de când am început să umblu prin redacții și să scriu prin tot felul de reviste școlare, ține într-adevăr de jurnalistică. Jurnalism, declarat sau disimulat

în haine academice, dacă ocazia o impunea. Și, ca atare, irevocabil tranzitoriu, impus de urgența zilei de mâine, de lejeritatea necesară, întrucât este inutil să devii complicat când ce scrii urmează să fie măturat dimineața. A precizat foarte bine Charles Péguy: „Nu există nimic mai vechi decât ziarul de ieri, iar Homer este întotdeauna tânăr...”. Poate dacă eu aș fi fost mai conștiincios, mai „harnic”, cum se spune de obicei, aș fi reușit să compun ceva mai puțin perisabil. Cred sincer că nu îmi lipsesc calitățile pentru așa ceva. Poate în domeniul filosofiei, de exemplu... Dar adevărul este că tocmai în filosofie tot ceea ce este grandios și alambicat îmi cam displace; mai ales când se aspiră fără ironie să „consolideze”, să „fundamenteze”, să descopere un cod care explică totul. Vocația sistemului nu numai că mi se pare o înșelătorie, așa cum cineva cu o autoritate mai mare decât mine a spus-o, ci o autentică absurditate. O iert la greci – care uneori au fost sistematici, fără să fie pe deplin convinși, ci spontan, asemenea copiilor care se joacă de-a arhitectii cu bucăți de lemn colorate – și, de asemenea, la Spinoza, chiar la Schopenhauer... și la nimeni altcineva. Dar ca astăzi să aspire cineva să construiască un sistem filosofic mi se pare la fel de pretențios ca broscoiul hotărât să se umfle și să se umfle până ajunge la dimensiunea unui bou. Pe acest broscoi nicio doamnă frumoasă nu-l va face prinț cu un sărut la momentul potrivit: va plesni într-un mod mizerabil. Cum să descopere care este codul sau semnificația lumii cineva atât de prost încât să creadă că l-a descoperit, că-l poate descoperi!

Chiar și filosofii autentici, cei mai buni, mă impresionează uneori neplăcut prin înfumurarea lor. Nu toți sunt în mod simpativ vanitoși, precum Schopenhauer, în mod irascibil sau sarcastic și halucinant, vanitoși ca Nietzsche, căruia aproape nimeni nu-i dădea atenție și care, în singurătatea sa, suferea de un fel de sensibilitate exagerată în fața realului. Ca să nu mai vorbim de cât de insuportabili se dovedesc unii mediocri, epigoni ai epigonilor, care nu pierd ocazia să fie în mod rizibil autoreferențiali și citează orgolioși „opera” lor de fiecare dată când cineva comite eroarea să-i

întrebe despre vreun eveniment istoric sau despre vreo noutate socială: „Acest fenomen l-am explicat deja în cea de-a doua carte a mea, în capitolul al treilea... Pentru a înțelege ceea ce menționați dumneavoastră eu aplic, de obicei, concepția mea despre cutare și cutare lucru...” (așa cum cineva recomandă folosirea apei minerale Seltz și frecarea rufelor pentru a scoate petele). Vanitatea găunoasă a pretinșilor maeștri, comparabilă doar cu cea a anumitor poeți! Prietenul meu Juan Cruz mi-a povestit odată despre un poet venerat mult de către spiritualiști și de doamnele de caritate, deci (vai, fără niciun temei) conștient de importanța lui care poate fi declanșată cu cea mai simplă glumă. Dacă îl saluți, de exemplu, cu un „Bună dimineața, domnule Cutare, așa cum bine spuneți într-una din poeziile dumneavoastră!”, el imediat cade în plasă, se umflă în pene și soarbe cu voluptate urina elogiului: „Ah, da! Acel *bună dimineața*... Ți-a plăcut, nu? Am și un alt poem care se numește *Bună seara*. Face parte dintr-o carte nepublicată încă. Și pregătesc încă una, *Noapte bună*, care este o replică la Leopardi...”. Etcetera. Cazurile abundă și în filosofie: „Desigur, *umanismul cosmic* sau *epistema fără cusur* le-am clarificat deja în... Acum, dacă te interesează *științificitatea scientologiei științifice*, pregătesc...”. Ce dezamăgire și ce rușine!

O rușine nici măcar străină de mine. Uneori mă deranjează că altcineva folosește, fără să mă citeze, vreo formulă care știu că este din recolta mea (adică recoltată de mine, ceea ce nu echivalează cu a spune că eu am semănat-o); sau nu pot să evit să nu-mi caut numele în lista personalităților sau a marilor realizări, pusă la dispoziție de orice supliment cultural pentru a umple două pagini în acea săptămână. Simt ca o ofensă faptul că sunt ignorat în *hit parade* (în realitate *shit parade*) a momentului. Ce umilință să crezi că te-ai vindecat cel puțin de „așa ceva” și apoi să-ți dai seama că nici măcar atât, că de fapt încă aștepți până și lauda cea mai ipocrită! Oricine ne critică ni se pare dogmatic sau răuvoitor, în schimb cel mai banal compliment ne face să simțim un fel de simpatie de nestăpânit

chiar și pentru cei pe care îi considerăm, fără nicio îndoială, drept niște cretini perfecți). Cu efort și noroc am putut să mă vindec de manifestările exterioare cele mai furtunoase ale maniei de a-ți da importanță, dar vanitatea din suflet cere și acum să fie satisfăcută. Ce bine-ar fi să existe suflete de unică folosință, cum sunt anumite stilouri sau brichete...

Ceea ce mă pasionează cu adevărat în filosofie sunt *întrebările*. În întrebări includ și răspunsurile ingenioase, fie ele clare sau dubitative. Cele care mențin deschisă întrebarea și chiar o amplifică în continuare, nu cele care vor să o închidă. De exemplu, dacă la întrebarea „ce este viața?” mi se răspunde: „viețile noastre sunt râuri care se duc să se verse în mare, ceea ce înseamnă a muri”*, mi se dă un răspuns deschis care mă determină să pun și mai multe întrebări. Și mai enigmatic, deși mai puțin clar. Râurile, curgerea, moartea și marea: nu am nicio soluție la întrebare, dar de acum înainte o voi prezenta mai puțin inocent. Asta aștept de la un gânditor, fie el filosof sau poet. Cu diferența că, în cazul celui de-al doilea, accept fără obiecții sclipirea inspirației, iar în cazul primului apreciez insistența pe detaliu, treptele raționamentului care se succed unele după altele, până la vreun palier, urcând (sau coborând), dar niciodată stagnând. De îndată ce stabilim că „am ajuns”, se încheie filosofarea și ne lovim de sistem, adică de anchilozarea doctorală a gândirii libere. În adâncul sufletului meu nu există nimic adânc: există scepticismul. Scepticismul de fond cu privire la fond. Se spune că ultimele cuvinte ale admirabilului Diderot au fost: „Scepticismul este începutul înțelepciunii”. Pentru mine nu a fost atât începutul, ci sfârșitul „înțelepciunii”, adică ghilimele ironice care încadrează cuvântul și, prin urmare, îi interzic tocmai să aibă vreodată un sfârșit sau repaus. Bine-ar fi să nu fie nevoie vreodată sau să admit așa ceva, oricât de obosiți am fi și oricât de transcendental măgulitor sau confortabil

* Versuri celebre din *Coplas a la muerte de su padre* (*Stihuri la moartea tatălui său*) de Jorge Manrique, poet clasic spaniol (1440 – 1479).

ar fi deznodământul suprem care ni se oferă... Cât de dezgustători mi se par cei care, prin intermediul filosofiei, sfârșesc în religie, o religie sofisticată – desigur – cât se poate, evident pentru că nu au ieșit niciodată din ea!

Sper să fiu bineînțeles: scepticismul meu nu înseamnă a renunța la adevăr, nici la căutarea lui, nici confruntarea care validează opiniile și le alege pe cele cu o substanță rațională mai mare. Dimpotrivă, aceste eforturi mi se par indispensabile: dacă vom renunța în stil postmodern la ele, ne-am *agrava* enorm propria condiție. Dar trebuie să le abordăm știind că nici asta nu ne va salva de aproape nimic în termeni absoluți, că aria noastră de certitudine (sau de credibilitate rațională) este extrem de îngustă, că putem ajunge până în adâncul întunericului, dar nu ne putem înălța în glorie și măreție spre tronul luminii. Putem ști multe despre tot ceea ce se referă la „mecanisme” (fizice, biologice, chiar sociale) și, de asemenea, despre argumentele și contra-argumentele sufletului, pe care literatura le explorează, din care arta trăiește. Suntem aproape experți în ceea ce ne influențează și ceea ce ne displace: dar nimic mai mult. Nu suntem stăpânii niciunui *pentru că*; nici măcar nu cred că este îngăduit să dăm nume, chip și intenție la tot ceea ce ne scapă. Suntem închiși în camera de joacă a unui palat necunoscut. Uneori, prea des, căutăm ca bețivul dintr-un banc cheile pierdute care deschid toate ușile, acolo unde luminează felinarul nostru (socioeconomic, psihanalitic, genetic etc.), nu doar pentru că le-am pierdut în acea zonă minimă de lumină, ci doar pentru că acolo credem că vedem mai bine. Și cei mai răi bețivi sunt cei care nici măcar nu se apropie de felinar, ci se împleticesc bătăind ridicol în întuneric, susținând că văd ceea ce nu știu sau că știu pentru că nu văd: anumiți filosofi și preoți de orice calibru și condiție.

În fine, admit că puteam să mă străduiesc mai mult, că aș fi putut să studiez mai mult, că aș fi putut... aș fi putut să învăț germana, pașaportul filologic pentru filosofie! Și ar fi trebuit desigur să citesc toate revistele din specialitatea mea, în loc de benzi desenate sau